

ЕТНОГЕНЕЗ (від **етно...** і **...генез**) — сукупність соціально-історичних, духовно-культурних процесів та природних чинників, що зумовлюють виникнення, становлення і розвиток **етносу**. В широкому розумінні Е. є процесом істор. походження та буття етнічних груп, пов'язаний з розвитком виду *Homo sapiens*. Проблеми Е. — одні з найскладніших у сучас. науці. Це спричинено тим, що **етнічна історія** народів обумовлена взаємодією антропол., лінгвіст., демогр., госп.-культур., психол. та ін. чинників.

Уперше термін «Е.» запровадив у 1920-х рр. *М. Марр*. Єдиної концепції Е. не існує, а наявні — здебільшого дискусійні. Залежно від тлумачення етносів як соц. чи соц.-біол. міжплемін. людських спільнот нині в **етнології** відомі соц.-істор., енергет. та соц.-біол. (стадіал.) концепції Е. Соц.-істор. концепція пов'язана із соц. історією етносів, яку обстоювали марксист. дослідники. Започаткував її С. Токарев, згодом свої варіанти запропонували **Ю. Бромлей** і **В. Алексєєв**, однак жоден із них не розкриває суті й змісту Е. та всі позначені недостат. наук. обґрунтованістю. У марксист.-ленін. інтерпретації Е. тлумачився через призму формац. підходу до істор. процесу. Етноутворення і розвиток розглядали у контексті «класової боротьби» як визначал. принципу в підході до історії взагалі. До появи класів, тобто на рівні первіс. формації, з'явилися такі етнічні спільноти, як рід і плем'я, а на етапі рабовласниц. та феод. формацій — народність. На стадії капіталіст. формації виявляється інтегратив. чинник, наслідком якого стає нація, що завершила етап класової диференціації суспільства. У безкласовому суспільстві нації немає, оскільки людство повинне об'єднатися на принципах пролетар. інтернаціоналізму, а тому вона набуває негатив. забарвлення, як і все, що з нею пов'язане. Марксист.-ленін. концепція Е., як і відповідна модель суспільно-істор. процесу, зазнали повного краху. Популяр. є також енергет. концепція Е. **Л. Гумільова**, сформована на основі його енергет. теорії етносу, що тлумачить етноси як біофіз. реальність, підпорядк. законам біосфери і залучену до всіх процесів, які в ній відбуваються. Сутність концепції полягає в тому, що етнос як спільнота, є частиною біосфери й водночас продуктом соц. еволюції. Біосоц. спільноти народжуються, живуть і вмирають не стільки за соц. законами, скільки за законами природи. Звідси й вирішал. значення принципу пасіонарності (надлишк. біол. енергії) в Е. як етноутворюючого фактора. Л. Гумільов виокремив три осн. істор. типи Е.: палеоетногенез — формування етносів різних метаетніч. спільнот, тобто груп етносів, що склалися внаслідок тривалої культур. взаємодії або політ. зв'язків у формі етномов. (германці, слов'яни,

турки, араби), етнорас. (народи Лат. Америки), етнокультур. (народи Кавказу, Сибіру) та етнополіт. (британці, швейцарці) спільностей; мезоетногенез — виникнення етносів на зразок народностей; неогенез — Е. нового та новіт. часів. Ця концепція — наук. гіпотеза, тому що її вихід. положенням є припущення про спалахи загадк. косміч. випромінювання, що спричиняє пасіонар. поштовх. Крім того, Е. далеко не всіх етносів вписується у виділені Л. Гумільовим фази, а їх послідовність та хронол. межі часто не підтверджуються конкрет. фактами етніч. історії. Соц.-біол. концепція ґрунтується на поєднанні соц.-істор. та біол. (популяц.) чинників. Етнічна історія людства — багатостадіал. процес, у кожній із стадій якого відбуваються різні етногенет. процеси. Індивід. і груп. інтереси спричиняють біол. і соц. потреби людей. Перші з них проявляються в інстинктах («інтересах») виживання, самозбереження, самовідтворення, родових потреб самоідентифікації, другі — в соц., госп.-культур. і побут. специфіці, самоназві, самоідентифікації, проявах солідарності та ін. Найпопулярнішим є цивілізац. підхід до Е., який намагається найповніше враховувати фундам. зрушення в технології, комунікаціях, життєзабезпеченні народів й найповніше відповідає поліваріантності істор. процесу. Е. — внутрішньо досить склад. і зовнішньо неоднозначно спрямов. (неодноліній.) процес. Він швидше дискрет., амплітуд. і локал., своєрідне тло, на якому відбувається спонтан., безперерв., глобал. соц. розвиток.

Відомі кілька осн. механізмів утворення нових етносів: інтеграція — формування етносу шляхом об'єднання різних племен. спільнот (напр., французи, поляки), змішування завойовників чи колоністів з абориген. насел. (зокрема турки і перуанці) або за рахунок інтеграції різних етніч. груп іммігрантів (пд.-афр. бури, канадці, американці США та ін.); диференціація — від великого етносу з певних причин відділяється його кінц. чи територіально ізольована частина (напр., австралійці від великобританців) або відбувається розпад великого етносу на кілька менших; трансформація — перетворення поперед. етносу в нових істор. умовах шляхом асиміляції іноетніч. вкраплення у нову етнокультурну спільноту (давні греки — візантійці — сучасні греки). На відміну від первіс. родових общин, у яких соц. організація та регуляція будувалися на кровно-родин. відносинах, етнос — мовно-культурна спільнота. Вирішал. факторами у його зародженні є спільність території, прийомів ведення господарства насел., мови соц. комунікації та політ. єдність, на основі яких з набуттям і передачею між поколіннями досвіду спіл. проживання формується щоденна

культура. У процесах Е. виділяють дві рівнозначні складові: формування етніч. популяції (за рахунок ендогамії) та формування етніч. культур. системи (мова, звичаї, вдача, прийоми ведення господарства, етнічно забарвлені риси у спеціалізов. сферах життєдіяльності, залучення до спіл. релігії тощо). Більшість елементів культури легко запозичують ін. народи, тому спільність мови та окремих культур і традицій не можуть свідчити про обов'язк. популяц. спорідненість відповід. народів. Вивчення та уточнення Е. конкрет. етносів, окрім наук., має ще й важливе прикладне значення, оскільки дає змогу зрозуміти їх етнополіт. і етнокультур. стани, виявити причини етносоц. протиріч, що часто набувають рис конфес., расових чи соціальних.

В. П. Капелюшний

Етногенез українців

Серед науковців донині не існує усталеної думки щодо конкрет. схем походження сх.-слов'ян. народів — українців, росіян і білорусів. Заг.-визнаною є лише теза, що сх. слов'яни — частина слов'янства, а їхні предки — частина індоєвроп. світу. Відтак Е. предків українців проходив у контактах і взаємовпливах із сусід. етно-істор. спільнотами. Поруч із процесами диференціації відбувалися процеси інтеграції, коли в результаті змішування різних етніч. племен. груп утворювалися нові. Ця закономірність притаманна насамперед тим слов'ян. групам, які у процесі розселення осідали на чужих тер. і змішувалися з тубіл. насел. Усі ці процеси відбувалися в рамках певних геогр. регіонів, етносоц. та етногр. середовищ і на певному хронол. етапі. Істор. схему зародження слов'ян. народів, розроблену лінгвістами, істориками-медієвістами та археологами, як правило, зводять до кількох ієрарх.-істор. етапів: індо-, або староевропейці, германо-балто-слов'яни, праслов'яни, слов'яни, слов'ян. народи. Кожна з цих етноістор. спільностей пройшла істор. шлях зародження та розвитку, перш ніж утворилися етносоц. спільноти, які почали усвідомлювати свою конкретну етнокультурну окремішність. Такі процеси тривали не одне тисячоліття — жоден народ не міг утворитися раніше, ніж його предки пройшли попередні істор. стадії свого розвитку. Хоча поява на тер., що нині є укр., нижньопалеоліт. стоянок, вік яких наближається до 1-го млн р. (див. [Королеве](#)), стала поч. історії на наших землях, це не поч. етніч. історії укр., слов'ян., праслов'ян. чи навіть значно більш ранньої спільності місц. людей. Людські істоти, що населяли тер. України за доби раннього і серед. палеоліту, не обов'язково безпосередні предки людини сучас. типу, яка нині живе у цьому регіоні. Протягом тисячоліть, що минули від появи на європ. континенті Homo sapiens до періоду створення європ. етносів, одні групи людей багаторазово змінювали інші. Тер. України є складовою того етнокультур. простору, де у різний час відбувалися етапні процеси становлення індоєвроп., германо-балто-

слов'ян., праслов'ян. і слов'ян. етніч. утворень. Попередники германо-балто-слов'ян належали до пд.-сх. крила індоєвроп. груп і були сучасниками носіїв *трипільської культури*, які за доби [енеоліту](#) (5-е — поч. 3-го тис. до н. е.) мешкали на теренах, що нині є частиною тер. України. Саме ця культура вирізнялася з-поміж ін. тогочас. високим розвитком [землеробства](#) й общин. ремесел (особливо гончарства), наявністю протоміст, де, ймовірно, проживало по кілька тисяч мешканців (*Майданець, Тальянківське поселення*). Однак, оскільки походження трипіль. культури пов'язане з Балканами, Подунав'ям і навіть Передньою Азією, а [культура кулястих амфор](#) та *шнурової кераміки культурно-історична спільність*, співвіднесені археологами з частиною індоєвропейців, з яких виділилися германо-балто-слов'яни, сформувалися північніше цієї зони, прямої спадкоємності й етніч. ототожнення між трипільцями та германо-балто-слов'янами немає. Ще менше підстав вважати предками слов'ян носіїв степ. культур енеоліту та [бронзового віку](#) з одночасно існуючими разом з ними культурами Лісостепу, які мали відношення до зародження праслов'ян. спільностей. У 3-2 тис. до н. е. степ. іраномовне насел. *ямної культурно-історичної спільності* та [катакомбної культурно-історичної спільності](#) лише контактувало з сусід. племенами Лісостепу. Процеси Е. праслов'ян відбувалися у 2 тис. до н. е. на тер. Центр. і Лісостеп. зони Сх. Європи. Окремі праслов'ян. племенні групи цього періоду можуть бути співвіднесені з *тшинецько-комарівською культурною спільністю*, територіально локалізов. у межиріччі Одри та Дніпра. Диференційов. групи праслов'ян 1-го тис. до н. е. співвідносять з певними групами пам'яток *лужицької культури* та *поморської культури* в Серед. Європі й землероб. культурами лісостеп. частини України — [білогрудівською культурою](#) та *чорноліською культурою*. У 1-й пол. 1-го тис. н. е. в пд. частині лісової і у лісостеп. зонах України відомі [зарубинецька культура](#) (класична і пізня), волино-поділ. культура, [київська культура](#) й *черняхівська культура*, носії яких (повністю або частково) — слов'яни-венеди. На їхній основі в серед. 1-го тис. н. е. (5-7 ст.) сформувалися ранньосередньовічні спільності (*празька культура, пеньківська культура* й [колочинська культура](#)) слов'ян. племен. союзів склавинів та антів. Автор 6 ст. н. е. Йордан писав, що тогочасні слов'ян. племена походять від одного кореня й відомі під трьома назвами — венедів, антів, склавинів. Так визначають їх й ін. автори 6 ст., зокрема Прокопій Кесарійський, Псевдомаврикій і Менандр Протиктор.

У серед. 1-го тис. н. е. посилювалися процеси розселення слов'ян у сусідні й віддалені землі Центр., Сх., Пд. Європи. Вони стали частиною Великого переселення народів, у результаті якого склалася етнополіт. карта середньовіч. Європи. З Верхнього Подніпров'я та Лівобережжя Дніпра слов'яни вирушили на Дон і Верхнє Поволжя, з межиріччя Дніпра та Дністра — на Дунай і

Балкани, з Повіслення — в межиріччя Одри та Ельби. Тоді ж відбувся поділ слов'ян на етнічні утворення, подальший розвиток яких зумовив процеси формування сучас. слов'ян. народів. Ці процеси однаковою мірою мали місце у середовищі пд., зх. і сх. слов'ян. Інтеграція слов'ян. переселенців з місц. мешканцями, поступова асиміляція першими останніх призвели до етнокультур. змін і зародження нових слов'ян. етносів на Балканах, у Подунав'ї, на Двині та Волзі. Ті групи слов'ян, що залишилися на своїй корін. тер. (Укр. Лісостеп), також змінювалися і, зрештою, стали окремими етно-мовними одиницями. Згідно з археол. даними, предками українців були носії праз.-корчац. і пенських культур, яких ототожнюють з корін. етносами укр. теренів — склавинами й антами. Склавини склали осн. компонент й у Подунав'ї (предків словаків, морав'ян і чехів) та Верхньому Повісленні (предків укр. і польс. насел.). Поляки Середньої та Пн. Польщі історично пов'язані з носіями дзедзіц. культури та *пшеворської культури*, які існували на цій території. Та частина антів, що мігрувала на Балкани і принесла туди пенських культур, стала важливим компонентом болгар., серб. та ін. етніч. груп пд. слов'ян. Предками білорусів і росіян були носії ранньосередньовіч. культур типу Колочин-Тушемля-Банцерівщина, які поступово освоїли області із балт. та угро-фін. населенням. Отже, генет. корені сучас. слов'ян. народів, як і переваж. більшості «варвар.» народів Європи, сягають епохи Великого переселення народів, а сам процес формування слов'ян. етносу, зокрема сх. слов'ян, лежить у площині заг.-європ. істор. закономірностей. Державотворчі процеси, які відбувалися в наступні за епохою Великого переселення народів століття, певною мірою позначилися на формуванні тогочас. політ. карти Європи, але їхній вплив на етніч. розвиток європ. народів не був істот. і не спричинив корін. змін в етнокультур. поступі. Навіть такі могутні поліетнічні держави, як імперія Карла Великого, Великоморав. князівство чи Київ. Русь, з часом розпалися на менші моноетнополіт. утворення, зародження яких припадає на раннє середньовіччя.

Представники істор. шкіл, які ставлять знак рівності між державотвор. і народотвор. процесами, керуються більше певними політ. інтересами, ніж реал. фактами. В етноістор. вимірі розпад сх.-слов'ян. імперії Рюриковичів (Київ. Русі) був не вихід. точкою зародження трьох сх.-слов'ян. народів — українців, росіян і білорусів, а логіч. наслідком розбіжностей розвитку етнічно різних племен. груп сх. слов'янства, що входили до неї. Розпад Давньорус. держави, що остаточно визначився після монголо-татар. навали, став продовженням Е. білорус., рос. та укр. народів, започаткованих процесами розселення слов'ян. Виникнення терміна «Україна» також сягає ранньосередньовіч. періоду. Саме тоді на інтегров. склавино-антській основі утворилася єдина дніпро-дністров. етномовна група сх.-слов'ян. племен, яка почала усвідомлювати себе як особливу етнокультурну

окремішність. Від кін. 9 ст. ця етнічна єдність розвивалася у складі Київ. Русі, а після її розпаду (з метою самоідентифікації) поступово відновила давнє індоіран. ім'я дніпров. племен антів у новому звучанні — «окраїнні». Згодом це ім'я набуло територ. та етнополіт. значення і трансформувалося в терміни «Україна» та «українці». Пройшовши низку стадій свого становлення та територ. поширення, назва «Україна» у 19-20 ст. утвердилася остаточно як назва землі, на якій живе окремий слов'ян. народ — українці, замінюючи старі назви «Русь», «Мала Русь», «Червона Русь», що у пізньому середньовіччі вирізняли землі цього народу серед ін. земель слов'ян. народів, зокрема сх. слов'ян з кореневими назвами «русь» («Білорусь», «Велика Русь»). Нині ця назва визначає суверенну європ. державу — Україну.

В. Д. Баран

Версії етногенезу українців

Відомі три осн. версії україногенезу: трипіль.-арій., ранньо- та пізньосередньовічні. Трипіль.-арій. версія ґрунтується на концепції радикал. автохтонізму (див. **Автохтон**), за якою українці є прямими генет. нащадками древніх археол. етносів тер. України. Біля витоків таких поглядів стояли укр. археологи міжвоєн. доби В. Щербаківський і Я. Пастернак. Згідно з трипіль.-арій. версією, укр. етнос існував уже за часів трипіль. культури Правобережжя Дніпра та праарій. скотарів степ. Лівобережжя (5-7 тис. р. тому). Відтак українці стають унікалом європ. історії, оскільки переважна більшість великих етносів помір. зони Європи має вік бл. 1500 р. Землероб. трипіль. та індоєвроп. скотар. світи були своєрід. антиподами. Вони принципово різнилися походженням, економікою, культурою, мовою, антропол. типом людності. За походженням і зовнішністю трипільці — сх. середземноморці невисокої, тендіт. статури з темними очима, волоссям та шкірою; їхні сх. сусіди праіндоєвропейці степ. Лівобережжя — світлопигментов., масивні й високі пн. європеоїди. Оскільки українці належать до індоєвроп. мовної сім'ї, трипільці як неіндоєвропейці не могли бути їхніми безпосеред. пращурами. Щодо спорідненості українців з праарійцями, то вона не більша, ніж греків, ірландців, балтів, вірменів, іранців між собою, з якими українці пов'язані спіл. походженням від найдавніших індоєвропейців степ. Подніпров'я. Надбання стародав. народів, які мешкали в давнину на території України, увійшли до складу укр. етнокультур. комплексу. Однак це не означає, що трипільців, праарійців, скіфів, сарматів чи гунів можна вважати українцями. Показово, що прихильниками трипіль.-арій. теорії україногенезу є переважно патріотично налаштовані аматори. Глибоко обізнані з проблемою фахівці розуміють неможливість доведення безперервності етнокультур. розвитку від трипільців до істор. українців, а саме вона є необхід. умовою для встановлення віку та генет. витоків

кожного народу. Трипіл.-арій. версія походження українців, вкрай слабо аргументов. наук. фактами, зумовлена щирим патріотизмом, зрозумілою недовірою до офіц. науки та постколоніал. комплексом меншовартості. Такі суперпатріот., але псевдонаук. фантазії не лише дезорієнтують громадськість, а й дискредитують вітчизн. істор. науку в боротьбі з ідеол. супротивниками незалеж. України.

За пізньосередньовіч. концепцією україногенезу, українці як етнос з'явилися лише в 14–15 ст. внаслідок розчленування татарами, литовцями та поляками єдиного давньорус. народу на окремі сх.-слов'ян. етноси (див. [Давньоруської народності Концепція](#)). Ця заідеологізов. версія відображає імпер. претензії на істор. спадщину Київ. Русі й фактично стала черг. трансформацією рос. імпер. ідеї 20 ст. Вона остаточно сформувалася після 2-ї світової війни та задекларов. в усіх рад. підручниках з історії СРСР і УРСР. Базується на відомих тезах ЦК КПРС 1954 про святкування 300-річчя «возз'єднання» України з Росією та відверто пропагандист. працях *В. Мавродіна*, гол. положення яких спростов. ще у сталін. часи його ж моск. колегами. Абсурдність концепції очевидна, оскільки відповідно до її положень українці чомусь виявляються наймолодшим етносом Європи, що з невідомих причин з'явився майже на 1000 р. пізніше від своїх слов'ян. родичів і сусідів (поляків, чехів, словаків). Більше того, українці виявилися молодшими навіть від похід. від них етносу росіян, часом народж. яких рос. історик В. Ключевський вважав 12 ст.

Ранньосередньовічну версію україногенезу, закорінену в укр. історіографії 19 ст., сформулював 1904 [М. Грушевський](#), який протиставив династич. претензіям рос. істориків на спадщину Київ. Русі безперервність етноістор. розвитку на укр. теренах від антів (4–5 ст.) до сучас. українців. Серед її прихильників — *В. Петров*, *М. Чубатий*, [М. Брайчевський](#), [Я. Дашкевич](#), [Я. Ісаєвич](#), *Г. Півторак*, [Л. Залізняка](#). Сучас. рівень істор. знань дає вагомі підстави говорити про поч. формування укр. етносу бл. 1500 р. тому. Гол. аргумент — безперервність етноістор. розвитку на укр. теренах від серед. 1-го тис. н. е. Не випадково саме з цього часу (за *П. Толочком*) простежується неперерв. розвиток стародав. центру українства — Києва. Україногенез підпорядк. універсал. заг.-європ. істор. закономірностям і суттєво не відрізняється від Е. ін. народів серед. смуги Європи. Середньовічна Європа постала на руїнах Рим. імперії. Визначал. роль останньої і зумовила народж. переваж. більшості великих європ. етносів (поляків, чехів, німців, французів, британців) відразу після доби падіння Риму (серед. 1-го тис. н. е.). Всі вони зародилися у 5–7 ст., а наприкінці 9 — у 10 ст. створили свої перші самост. держави. Оскільки українці належать до слов'янства, з'явилися вони не раніше появи власне слов'ян, що за новіт. даними відбулося лише у 5 ст. Як і *Л. Нідерле*, переважна більшість сучас. дослідників

вважає, що слов'яни походять з теренів, обмежених на Зх. Серед. Віслою, Сх. — Серед. Дніпром, Пн. — Прип'яттю, Пд. — степами Пн.-Зх. Надчорномор'я (Пн.-Зх. Україна). Саме тут сконцентров. більшість давніх слов'ян. гідронімів. Однак ці ж тер. є ядром укр. етніч. земель, звідки, власне, й походять українці. Сам факт збігу кордонів слов'ян. батьківщини з батьківщиною укр. етносу та неперерв. розвиток на цих теренах від найдавніших слов'ян (антів і склавинів 5–7 ст.) до сучас. України дає підстави вважати останніх праукраїнцями. Розселення з Пн.-Зх. України антів і склавинів, відомих археологам за старожитностями пеньків. та праз. культур, започаткувало Е. багатьох слов'ян. народів. Культура й мова праукр. племен на нових тер. набувала місц. специфіки, породжуючи нові слов'ян. етноси. Велике переселення народів призвело до падіння Рим. імперії та докорін. змін на етнополіт. карті всього континенту, зокрема України. Наприкінці 5 ст. на Волині й у Прикарпатті постала перша достовірно слов'ян. етнічна спільнота, відома археологам під назвою праз. культури, а візант. хроністам — склавинів. З Волині та Прикарпаття долинами Дністра та Пруту склавини рушили на Пд. у Подунав'я та на Балкани, започаткувавши пд. слов'янство. Піднявшись Дунаєм до його витоків, прибулі заселили бас. Лаби та Одри (так почалася історія лужиц. сербів і ободритів). З Нижньої Одри на Сх. у Помор'я просунулися пращури прапольс. дзедзіц. культури. Предками словаків, моравів, чехів також було праз. насел., яке у 6–7 ст. прийшло у Центр. Європу з укр. Прикарпаття через перевали Карпат. Південніше склавинів у лісостепах між Прутом та Дінцем у 5–6 ст. мешкали слов'ян. племена антів (пеньків. культура). Під тиском степовиків аварів пн. їхня частина злилася зі склавинами, зх. пішла на Балкани, сх. — на Пн. у балт. середовище, на Десну та Верхній Дніпро. У 5–6 ст. тут постала балто-слов'ян. колочин. спільнота, у 8 ст. під впливом нових переселенців з Київ. Подніпров'я та Волині вона трансформувалася в літописні племена кривичів і радимичів — безпосеред. пращурів білорусів та далеких предків росіян. Укр. етнос почав формуватися раніше від ін. сх.-слов'ян. через геогр. наближеність до центрів антич. цивілізації, впливи якої були потуж. каталізатором культурно-істор. процесів у всій ранньосередньовіч. Європі. *Ю. Шевельов*, *О. Тараненко*, *Г. Півторак* вбачають витoki окремих мов у діалект. особливостях слов'ян. прамови склавинів та антів тер. України 5–7 ст. Лінгвіст. дослідж. підтверджують висновки археологів про поч. формування окремих слов'ян. народів унаслідок розселення слов'янства у 6–8 ст. з Пн.-Зх. України. Таким чином, слов'яногенез — відгалуження окремих слов'ян. етносів від праукр. етнокультур. дерева, що з кін. 5 ст. розвивалося між Серед. Дніпром, Сх. Карпатами та Прип'яттю. Безперерв. культурно-істор. розвиток слов'ян. племен на землях Пн.-Зх. України від склавинів Волині 5 ст. до Київ. Русі є першим (додерж.) етапом формування

укр. етносу. Археол. пам'ятки 8–9 ст. *лука-райковецької культури* Пн.-Зх. України залишені праукр. літопис. племенами древлан, волинян, білих хорватів, тиверців, уличів, полян. Саме ця праукр. людність була творцем першої укр. держави — Київ. Русі, яка виникла у 9 ст. водночас із першими державами сусід. народів Європи — поляків, моравів, чехів, що знаменувало трансформацію згаданих слов'ян. народів у середньовічні нації. Отже, протяжність етноістор. розвитку на укр. етніч. теренах між Серед. Дніпром і Карпатами від склавинів Волині 5 ст. через лука-райковец. культуру до пд. русичів 9–14 ст. і далі до козац. України дає підстави виводити коріння укр. етносу від 5 ст. н. е.

Л. Л. Залізняка

Рекомендована література

- Брайчевський М. Ю. Теоретичні основи дослідження етногенезу // УІЖ. 1965. № 2;
- Генинг В. Ф. Этнический процесс в первобытности. Свердловск, 1970;
- Этнос в доклассовом и раннеклассовом обществе. Москва, 1982;
- Бромлей Ю. В. Очерки теории этноса. Москва, 1983;
- Алексеев В. П. Этногенез. Москва, 1986;
- Арутюнов С. А. Народы и культуры: развитие и взаимодействие. Москва, 1989;
- Природа і етнос. К., 1994;
- Життя етносу: соціокультурні нариси. К., 1997;
- Гумилев Л. И. Этногенез и биосфера Земли. Москва, 2002;
- Павленко Ю. В. История мировой цивилизации: Философский анализ. К., 2002.
- Грушевський М. Звичайна схема «руської» історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства // Статті по славяноведенню. С.-Петербург, 1904. Вып. 1;
- Його ж. Історія України-Руси. Л., 1904. Т. 1;
- Мишулин А. В. Древние славяне в отрывках греко-римских и византийских писателей по VII в. н. э. // Вест. древ. истории. 1941. № 1;
- Прокопий Кесарийский. Война с Готами. Москва, 1950;
- Рыбаков Б. А. Древние русы // СА. 1953. № 17;
- Нидерле Л. Славянские древности / Пер. с чеш. Москва, 1956;
- Йордан. О происхождении и деяниях готы. Москва, 1960;
- Топоров В. Н., Трубаев О. Н. Лингвистический анализ гидронимов Верхнего Поднепровья. Москва, 1962;
- Н. Lowniański. Początki Polski. Т. 1–3. Warszawa, 1963;
- Чубатий М. Княжа Русь-Україна та виникнення трьох східнослов'янських націй. Нью Йорк, 1964;
- Третьяков П. Н. У истоков древнерусской народности. Ленинград, 1970;
- Филин Ф. П. Происхождение русского, украинского и белорусского языков. Ленинград, 1972;
- Ауліх В. В. Зимнівське городище. К., 1972;
- Баран В. Д. Ранні слов'яни між Дністром і Прип'яттю. К., 1972;
- Петров В. П. Етногенез слов'ян: Джерела, етапи розвитку і проблематика. К., 1972;
- Русанова И. П. Славянские древности. Москва, 1976;
- Мавродин В. Происхождение русского народа. Ленинград, 1978;
- I. Udolph. Zum Stand Discussion um die Uhrheimat der Slawen // Beträge zur Namenforschung. 1979. № 7–14;
- Баран В. Д. Черняхівська культура. К., 1981;
- Ключевский М. А. Курс русской истории. Москва, 1987;
- Петров В. Походження українського народу. К., 1992;
- Дашкевич Я. Перегук віків: три погляди на минуле і сучасне України // Україна: наука і культура. К., 1993;
- Півторак Г. Українці: Звідки ми і наша мова. К., 1993;
- Залізняка Л. Нариси стародавньої історії України. К., 1994;
- Брайчевський М. Про походження українського народу // Мат. до укр. етнології. К., 1995. Вип. 1(4); Ісаєвич Я. Походження українців: історіографічні схеми і політика // Там само;
- Залізняка Л. Походження українського народу. К., 1996;
- Кримський А. Українська мова, звідкіля вона взялася і як розвивалася // Історія української мови. К., 1996;
- Шевельов Ю. Чому общерусский язык, а не виборуська мова? З проблем східнослов'янської глотогонії // Там само;
- Півторак Г. Коли ж виникла українська мова. К., 1996;
- Його ж. Від склавинів до української нації. К., 1997;
- Баран В. Д. Давні слов'яни. К., 1998;
- Стрижак О. Нова наукова концепція про окремі шляхи походження українського, російського і білоруського народів та їхніх мов // НТЕ. 1998. № 5–6;
- Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат: У 4 т. Т. 1. Л., 1999;
- Седов В. В. Древнерусская народность. Москва, 1999;
- Масненко В. Дискусії щодо етногенезу (націогенезу) українців в українській історичній та етнологічній науці 1920-х рр. // Народознавчі зошити. 2001. № 3(39); Баран В. Д., Баран Я. В. Походження українського народу. К., 2002.

В. П. Капелюшний, В. Д. Баран, Л. Л. Залізняка

Бібліографічний опис:

Етногенез / В. П. Капелюшний, В. Д. Баран, Л. Л. Залізняка // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-18053>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).